

Luppov, Sz. P.:

SZAKBIBLIOGRÁFIÁK KÉSZÍTÉSE A SZOVJETUNIO TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁJÁNAK
KÖNYVTÁRÁBAN

Országunkban a tudomány gyors fejlődésének következtében a nyomdatermékek száma is rohamosan növekszik. Évről-évre mind több tudományos művet adnak ki és ezeknek számát jelenleg tizezrekkel kell mérni.

Ezért néha elháríthatatlan akadályokba ütközik az anyag e hatalmas halmazában megkeresni a szükségeset. Találó Sz.I.Vavilov akadémikus megállapítása: "Korunk könyvtári rengetege ... hasonlatos a sűrű erdőhöz, ahol igen könnyű eltévedni."^{2/}

Ezért nagy jelentőségű probléma nálunk a tudományos irodalom könyvészeti feldolgozása. Tudományos dolgozók, a termelési folyamatok ujitói ezreit kell hozzásegítenünk, hogy a megfelelő irodalmat, munkájukhoz feltétlenül szükséges adatokat megtalálják. Néha egy-egy apró közlemény - melyet, könnyen megesisik, hogy figyelemre sem méltatnánk - a tudomány munkásának sokkal többet mond, mint a kompilatív jellegű, terjedelmesebb monográfia.

"Korunk embere - írja a fent már idézett cikkében Vavilov - úgy áll a könyvtárak Himalájája előtt, mint az aranyásó, aki a tengernyi homokban keresi az apró arany szemcséket."^{3/}

Ha könyvészeti munkáinkkal tudományos munkások, termelési ujitók minél szélesebb körének nyújtunk segítséget - ezzel egész tudományunk fejlődését, pártunk és kormányunk népgazdaságunk terén folyó gyakorlati tevékenységét - és következésképpen a Szovjetunio kommunista építését segítjük elő. A tudományos irodalom könyvészeti feldolgozása tehát minden jelentős állománnyal és gyakorlott bibliográfusokkal rendelkező nagykönyvtárunk egyik legfontosabb feladata. Kézenfekvő, hogy a Tudományos Akadémia Könyvtárának ebből a munkából ki kell részét vennie.

Megértették ezt már a multban is a könyvtárban, azonban a forradalom előtti időkben a könyvészeti munka sorsa esetleges volt, mert a Tudományos Akadémia Könyvtárának egy-egy lelkes munkatársának kezdeményezésén nyugodott.

.....

1/ Az előadás elhangzott a Szovjetunio Tudományos Akadémiája 1954. nov. 24-én tartott tudományos ülésén.

2/ Sz.I.Vavilov: Néhány megjegyzés a könyvről. - Szovetszkaja Kniga 1947, 1.sz. 17.lap.

3/ Sz.I.Vavilov. U.o. 15.lap.

A helyzet a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után változott meg. A Tudományos Akadémia Könyvtárának állománya a párt és a kormány akaratából népszépi tulajdonná lett és államunk szocialista építésének szolgálatába állították. Ekkor tárultak fel a könyvtár kapuá a tudomány minden munkása előtt. Sokszorosára növelték a könyvtár állományát és a könyvtárügy lelkes fiatal munkásaival töltötték be a könyvtár állásait. A Tudományos Akadémia Könyvtárában megszervezték a bibliográfiai osztályt, melynek 1930-ra alakultak ki végleges körvonalai.

Kezdetben különbs figyelemmel fordultak a tájékoztató jellegű bibliográfiák szerkesztése felé. Az 1930-as évtől indította meg a könyvtár "А С з о в ж е т у н и с Т у д о м а н ы о с А к а д е м и а я . К и а д а с а б а н м а г ж е л е н т н о в ы е к ж е г ы з э к е" című bibliográfiát. /Bibliograficeszkij ukazatel' izdanij, opublikovannuh Akademiej Nauk SzSzSzR/. E bibliográfia minden egyes kötete mintegy mérlege volt a Tudományos Akadémia kiadói tevékenységének a megfelelő évben. A bibliográfia felvett minden könyvet, melyet az év folyamán adtak ki, valamint feldolgozta az időszak kiadványokban publikált tudományos cikkeket is. Az anyag elrendezése szakok szerint történt és különféle mutatókkal látták el.

Sajnos ez a fontos kiadvány csak rövid életű volt. Összesen négy évig jelent meg /1930, 1931, 1932 és 1933 évekre/ majd kiadását megszüntették. A további leendő kötetek anyagát cédulákon gyűjtötték össze 1951-ig.

Valamivel előbb indította meg a könyvtár a з у ж о н н а н б е с з е р з е т т к у л ь б и д и л и р о д а л о м ж е г з е к э т . E kiadványok azonban rendszertelenül jelentek meg és 1938-tól 1948-ig teljesen szüneteltek. Az 1948-ban megjelent "У ж к у л ь б и д и к о н ы в е к а Т у д о м а н ы о с А к а д е м и а к о н ы в т а р а и б а н" /Новые иностранные книги в библиотекah Академии Nauk/ címen megjelent központi katalógusai veszi kezdetét az összes akadémiai könyvtár külföldi gyarapodásáról a teljes és rendszeres tájékoztatás. Ez a központi katalógus évi kötetekben jelenik meg: 1949-ben látott napvilágot a második kötet /az 1948. évi gyarapodásról/ 1950-ben a harmadik kötet /az 1949. évi gyarapodásról/ stb. A közeljövőben jelenik meg a soronkövetkező nyolcadik kötet. Az a tény, hogy az új külföldi beszerzések nyomtatott központi katalógusa nemcsak a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Könyvtárának, hanem a szövetséges köztársaságok akadémiai könyvtárainak külföldi gyarapodását is felöleli, nagy segítséget nyújt mind az akadémia tudományos intézményeinek, mind a többi kutatóintézetnek. A központi katalógus anyagának szakok szerinti elrendezése, valamint a névmutató jelentős mértékben megkönnyíti használatát. Hogy ilyen hatalmas anyagot felölelő kiadvány napvilágot láthat /kötetenként kb. 17.500 művet tartalmaz/ annak köszönhető, hogy együttműködés jött létre a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Könyvtára és a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Társadalomtudományi Központi Könyvtára között.

A központi katalógus évi kötetének kiadásával párhuzamosan, 1948-tól a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Könyvtára megindította a külföldi új beszerzések évi 7-8 füzetben közzét szerzett sorozatát is, hogy frisebb tájékoztatást is adjon. E kiadványsorozat címe: "А С з о в ж е т у н и с Т у д о м а н ы о с А к а д е м и а я . К и а д а с а б а н н о в ы е к ж е г ы з э к е".

Tudományos Akadémiája könyvtári hálózatának új külföldi beszerzései"
/Новые поступления книги, поступившие в систему Библиотeki АН СзСзСз/

Az évi köteteket és a gyakrabban megjelenő füzeteket megkapják az ország nagykönyvtárai, valamint a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának tagjai és levelező tagjai. A fokozódó igényeknek megfelelően a kiadványok példányszámát már többször kellett növelni. A háború utáni években a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Könyvtára az új külföldi beszerzések bibliográfiájának két speciális sorozatát is megindította: az egyik a külföldi műszaki folyóiratok gyarapodásáról ad tájékoztatást, a másik pedig a külföldi újbeszerzésű kémiai irodalmat dolgozza fel. Mindkét kiadványt rotaprinten állítják elő és az illetékes tudományos intézeteknek, valamint az ipari üzemeknek küldik. Mikor a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Tájékoztató Intézete megindította referáló lapjait, mindkét kiadvány megszűnt.

A Tudományos Akadémia Könyvtára jelentős sikereket ért el a s z a k b i b l i o g r á f i á k /tematikai bibliográfiák/ szerkesztése terén is. Itt a munka három irányban folyik.

A nagyjelentőségű tudományos üléseken /pld. a második orosz-szovjet matematikai kongresszus, a nemzetközi geológiai kongresszus stb./ felmerült tudományos szükségleteknek megfelelően a Tudományos Akadémia Könyvtára ugynevezett tudományági bibliográfiákat készít, vagyis összeállítja egy-egy tudományág irodalmának könyvészetét. /Kémia, matematika, geológia, fiziológia/.

Ezt a munkát két szakaszban tervezik: először az akadémiai kiadványokban megjelent anyagot dolgozzák fel, majd ezután az illető tudományág egyéb helyen megjelent publikációt veszik számba. A terv keretében a Tudományos Akadémia Könyvtára a következő bibliográfiákat adta ki:

"A Szovjetunió Tudományos Akadémiája kiadásában megjelent matematikai irodalom" /Matematika v izdanijah Akademii Nauk SzSzsZR/ 1.köt. /1928-1935./ 2.köt. /1936-1947./

"A Szovjetunió Tudományos Akadémiája kiadásában megjelent élettani kiadványok /Rabotu po fiziologii v izdanijah AN SzSzsZR/ 1734-1934.

"A Szovjetunió Tudományos Akadémiája kiadásában megjelent geológiai irodalom" /Geologija v izdanijah AN SzSzsZR/ 1.köt. /1928-1928./, 2.köt. /1929-1935./, 3.köt. /1936-1937./

"A Szovjetunió Tudományos Akadémiája kiadásában megjelent kémia irodalom" /Kimiya v izdanijah AN SzSzsZR/ 1.köt. 1928-1930., 2.köt. 1931-1935.

A fenti tudományágakkal kapcsolatos nem-akadémiai kiadványok feldolgozását a megfelelő évekre a Tudományos Akadémia Könyvtára gyakorlatilag még nem kezdte el. Ez a kiterjedt, sok munkaerőt igénylő feladat meghaladná a tudományos bibliográfiai osztály egyébként sem nagyszámú gardájának kapacitását. Így a Tudományos Akadémia Könyvtárának munkája a tudományági bibliográfiai terén csak az akadémiai kiadványok könyvészeti feldolgozására korlátozódik, ami tulajdonképpen elsődleges feladata és terve is.

A Tudományos Akadémia Könyvtárának összeállításában az egyes tudományok területéről megjelent bibliográfiák nemcsak a megfelelő tudományok szakembereinek, hanem a tudománytörténet művelőinek is felkeltették figyelmét. A Tudományos Akadémia Könyvtárának ezen kiadványai a le-

hető legnagyobb teljességre törekedtek és feldolgozták az illető tudományág történetére vonatkozó irodalmat is.

A Tudományos Akadémia Könyvtára tematikai bibliográfiáinak második iránya a biobibliográfia. Számos tudományos intézmény igényeinek kielégítéseképpen a Tudományos Akadémia Könyvtára elkészíti egyes tudósok munkásságának bibliográfiáját. E munkát a Szovjetunió Tudományos Akadémiája szakkönyvtárainak moszkvai szektorával hangolták össze és itt állítják össze a "Szovjetunió tudósainak bibliográfiája" /Materialu dlja bibliografii našenih SzSzsZR/ című sorozatot. E kiadványokban elsősorban az akadémia tagjainak munkásságát tárják fel.

Országunk legjelentősebb tudósairól készülnek biobibliográfiák e sorozat keretében. /Pl. A. P. Karpinszkij - V. L. Komarov - P. N. Lebedev - A. M. Ljapunov - A. Sz. Popov - I. V. Musketov, stb./. Most van előkészületben D. I. Mendeleev munkásságának bibliográfiája.

A könyvtár tematikai könyvészeti munkájának harmadik területe a helyismereti bibliográfia. A Szovjetunió Tudományos Akadémiája azon bizottsága, melynek feladata volt az ország természeti, termelési erőinek vizsgálata /KEPSZ/ 1930-ban a könyvtárnak adta át bibliográfiai anyagát.

A háboru előtti években a Tudományos Akadémia Könyvtára a helyismereti bibliográfiák egész sorát adta ki, például a többi között "Jakutia bibliográfiája" /Bibliografija Jakutii/, "Kazahsztánra vonatkozó akadémiai kiadványok" /Kazahsztan v izdanijah Akademii nauk SzSzsZR/, "Karakalpakra vonatkozó irodalom bibliográfiája" /Bibliograficeszkij ukazatel' literatury po karakalpakii/, "Adalékok az Altáj-Irtúszki járás könyvészetéhez" /Materialu dlja bibliografii Altajszkoi Irtúszszkogo rajona/ című kiadványokat. Egyes ilyen kiadványok önálló műként, mások gyűjteményekben, "dolgozatok"-ban jelentek meg. Külön meg kell említenünk E. N. Pavlovskij akadémikus szerkesztésében megjelent "Tadzsikisztán florája" /Flora i rasztitel'noszt Tadzsikisztana/ című bibliográfiáját, mely különösen kitűnt jó annotációival. Az utóbbi években a Tudományos Akadémia Könyvtára helyismereti könyvészeti munkát nem végez.

A tudományos bibliográfiai osztály jelenleg a következő munkákon dolgozik: a tájékoztató bibliográfia terén készíti az új külföldi beszerzések központi katalógusának soronlévő évi kötetét és összeállítja a 8-10-szer megjelenő - már említett - értesítőt. A tudományági bibliográfiák közül előkészületben vannak: "A Szovjetunió Tudományos Akadémiája kiadásában megjelent matematikai és mechanikai irodalom" második kötete /1936-1947 évek/, valamint harmadik kötete /1948-1952/. "A Szovjetunió Tudományos Akadémiája kiadásában megjelent kémiai irodalom" harmadik kötete /1936-1937 évek/. "Az orosz műszaki irodalom a XVIII. században" /Ruszszkaja tehniczeszkaja literatura XVIII v./ című kiadvány is előkészületben van. Készíti ezenkívül a már említett D. I. Mendeleev bibliográfiát és egy bibliográfiát a matematika könyvészetéről, melynek címe: "A matematika alapvető bibliográfiai forrásmunkái" /Osznovnye bibliograficeszkie isztocsniki po matematike/. Ez a másodfokú bibliográfia az 1917-1952. évi időköz anyagát dolgozza fel.

Ha megvizsgáljuk a Tudományos Akadémia Könyvtárának bibliográfiai munkásságát, megállapíthatjuk, hogy a tudományos bibliográfiai osztály témái nem esetlegesek, hanem megfelelnek a Szovjetunió Tudományos Akadémiája intézményei szükségletének.

Az egyes témák, melyeket a tudományos bibliográfiai osztály feldolgoz, rendszeren a Tudományos Akadémia elnökségétől, osztályaitól, egyes intézeteitől vagy bizottságaitól származnak és csak elenyésző számban magától a könyvtártól. Így például a "Szovjetunió Tudományos Akadémiája kiadásában megjelent kémiai irodalom" című bibliográfia a Kémiai Tudományok Osztálya munkatervéből ered, a Mendeleev bibliográfia pedig a Mendeleev tudományos örökségét feldolgozó bizottság kérésére készül. Ilyenképpen a könyvtár bibliográfiai kiadványainak tematikáját az Akadémia tudományos kutatási köre szabja meg.

A könyvtár mindig nagy figyelmet szentelt az akadémiai kiadványoknak, mint ez például kitűnik a tudományági bibliográfiáiból is. "A Szovjetunió Tudományos Akadémiája kiadásában megjelent matematikai irodalom", stb./

A tudományos intézetek igényei meghatározzák nemcsak az Akadémiai Könyvtár könyvészeti kiadványainak tárgykörét, hanem, mint már említettem, ezek jellegét is. Az egyes témákat megadó tudományos intézetek a következő követelményeket állítják fel a bibliográfiákkal szemben. 1. Az anyag lehető legteljesebb összegyűjtése, 2. A precíz, tudományos feldolgozás, ami az összeállítóktól számos olyan feladat megoldását követeli, melyekről még alább szólok.

A fent elmondottak alapján kirajzolódnak a Tudományos Akadémia Könyvtára bibliográfiai munkájának jellemző tulajdonságai, melyek a következőkben foglalhatók össze: a könyvtár minden bibliográfiája a tudományos irodalom feldolgozását célozza és csak egyes esetekben, a tudományos témák mellett, dolgoz fel tudományos-ismeretterjesztő anyagot is.

A bibliográfiák témája nem a humán, hanem a természettudományok köréből való. Ez megfelel annak a sajátos munkamegosztásnak, amely a két nagy akadémiai könyvtár viszonyát jellemzi: a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Könyvtára a természettudományok, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Társadalomtudományi Központi Könyvtára /Moszkva/ pedig a humán tudományok könyvészetével foglalkozik. A Tudományos Akadémia Könyvtára bibliográfiai kiadványainak egyik jellemző tulajdonsága a lehető legnagyobb teljességre való törekvés. Mert - mint már említettem - ez az egyik speciális követelmény, amit a tudományos irodalom bibliográfiájával szembe kell támasztanunk. N. A. Figurovskij professzor az "Adalékok az orosz tudomány történetének bibliográfiájához. Kémia" című munka előszavában azt írja a "tökéletes teljességről" hogy az az alapvető erénye a tudományos igényekkel készült bibliográfiának.^{1/}

^{1/} "Adalékok az orosz tudomány történetének bibliográfiájához. Kémia."
Materialu k bibliografii po isztorii ruszskoj nauki. Himija.
Moszkva, Egyetem kiadása, 1951. 5.lap.

Egy bibliográfia sem lehet azonban tökéletesen teljes. Minden kérdés irodalmában lehetnek olyan művek, amelyek már elvesztették tudományos jelentőségüket. Ezenkívül az anyaggyűjtés kapcsán is előfordulhat, hogy egyes kiadványok elkerülik az összeállító figyelmét. Mi tehát nem beszélhetünk "tökéletes teljességű" bibliográfiákról, hanem olyanokról, melyek a lehetőségen belül a legnagyobb teljességgel gyűjtik össze az adott kérdés irodalmát. A teljességre való törekvés kapcsán a könyvtár az alapvető irodalom mellett bibliográfiáiban felveszi egy-egy tudományág határterületeinek és segédtudományainak irodalmát is. Erről még később bővebben szölok.

A könyvtár bibliográfiáinak keretei az egy-egy témát feldolgozó szokványos bibliográfiákéinál sokkal tágabbak. Bőven vesznek fel különféle kiegészítő anyagokat /terjedelmes bevezetőket adnak, életrajzi adatokat közölnek, feldolgozzák a tudományos élet krónikáját, stb./ és az összegyűjtött anyagot egy szerkesztik meg, hogy az a legjobban megfeleljen a bibliográfia céljának és az adott kérdést a lehető legteljesebben áttekinthesse.

Vegyük például a Tudományos Akadémia Könyvtára kiadásában 1953-ban megjelent "Alekszandr Mihajlovics Ljapunov" című bibliográfiát. Azt gondolhatnánk, hogy az ilyen bibliográfiába elegendő a tudósról szóló rövid bevezető cikk mellett két bibliográfiai jellegű fejezet: 1. A. M. Ljapunov művei, 2. a róla szóló irodalom, majd végül két-három mutató. Az összeállító azonban feladatát - helyesen - tágan értelmezte és felvett a szakemberek számára egy igen értékes fejezetet: szovjet matematikusok munkássága a mozgás állandóságának elmélete terén, vagyis ismertette A. M. Ljapunov követőinek munkásságát. A bibliográfiában ezenkívül közöl három olyan terjedelmesebb cikket^{1/}, melyek a feldolgozott irodalommal szoros összefüggésben vannak, - és végül számos kiegészítő anyagot /életrajzi adatokat tudósokról, stb./. Így tehát az "A. M. Ljapunov" című bibliográfia az egymással logikusan összefüggő fejezetek egész sorából áll.

A Tudományos Akadémia Könyvtára bibliográfiai kiadványait az is jellemzi, hogy bőszégen feldolgozzák a tudománytörténeti anyagot. Itt én nemcsak az általános tudománytörténeti irodalomra gondolok, hanem például a tudományos intézmények jegyzőkönyveiből vett életrajzi adatokra, a tudományos élet krónikáinak feldolgozására stb. A tudományos élet krónikáinak anyagát/a tudományos ülésekről, konferenciákról, a Tudományos Akadémiának, egyes intézeteinek és bizottságainak üléseiről szóló jelentéseket/ különösen jól hasznosítja a könyvtár a most előkészületben lévő matematikai és kémiai bibliográfiákban. A tudományos élet krónikájához olyan kiadványokból is történik anyaggyűjtés, mint a "Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Értesítője" /Vesztnik Akademi Nauk SzSzsZR/. A tudományos intézmények tevékenységéről szóló anyag egy helyen való összeállítása a tudománytörténet művelőinek különös érdeklődését váltotta ki.

^{1/} A tudományos könyvészeti munkánál különösen pontosnak kell lennie a szűkebb értelemben vett bibliográfiai feldolgozásnak. A Tudomá-

V.I.Szmirnov akadémikus cikkei "A. M. Ljapunov élete", és "A.M. Ljapunov tudományos munkásságának áttekintése", N.F.Bragina cikke: "Szovjet matematikusok munkássága a mozgás állandóságának elmélete terén."

nyos Akadémia Könyvtára bibliográfiáit nemcsak a címleírások pontossága jellemzi. Erre - mint más könyvtárak is - különös súlyt helyezünk. Az alapos bibliográfiai feldolgozás abban is jelentkezik nálunk, hogy az egyes művekkel kapcsolatban feltüntetjük, hol adták őket először elő, hol jelent meg az első kiadás, milyenek voltak a nyomtatásban megjelent tézisek, referátumok, ki a fordító, milyen problémával kapcsolatban készült a mű, stb.

Az olvasónak nagy segítségére van az, hogy a címleírás után megtalálja a mű összes kiadásait és a műről szóló recenziókat is. Ugyancsak fontos feladatának tekinti az összeállító, hogy az egyes művekre a szükséges helyeken utalókat adjon. Jóllehet a könyvtár bibliográfiai kiadványai általában a fenti gyakorlat szerint készülnek, - e téren még vannak kívánnivalók is.

Mielőtt befejeznénk a könyvtár bibliográfiai kiadványainak jellemzését, még néhány szót kell szólnunk a kiadványok mutatóiról és az összeállítók által írt előszavakról. A könyvtár arra törekszik, hogy a mutatók - a bibliográfiák a lényeges alkotórészei - szervesen kapcsolódjanak az alapvető tartalmi mondanivalókhöz és ne valamiféle formális függelékek legyenek.

Például illusztrálom ezt a tételt. "A Szovjetunió Tudományos Akadémiája kiadásában megjelent kémiai irodalom" című bibliográfia második kötetének anyaga időrendben van feldolgozva, magyarázó jegyzetek a címleírások után nincsenek. Hogy az olvasó a neki szükséges kérdéshez az irodalmat megtalálja, az összeállító kiterjedt tárgymutatót szerkesztett. A tárgyszavakat nem pusztán a cím alapján állapította meg, hanem a mű tartalmát vette alapul. Egy ilyen mutató a legkisebb kérdésre is gyors választ ad /az időrendi szerkezet ugyanis a téma szerinti tájékozódást nehezíti/ és ugyanakkor bizonyos tekintetben még a magyarázó jegyzetet is pótolja.

A Tudományos Akadémia Könyvtára bibliográfiáiban feltünteti a felhasznált források jegyzékét, mert ez a tudományos bibliográfiákban feltétlenül szükséges. Továbbá, azért is jelentős ez, mert lényegesen megkönnyíti egy-egy bibliográfia új kiadásának, vagy pótköteteinek összeállítását.

Csak néhány szót az "összeállító előszaváról". Ilyen előszó a Tudományos Akadémia Könyvtára minden tematikai bibliográfiájában szerepel. Míg a nagyobbterjedelmű "bevezető" átfogóbb elvi kérdéseket tárgyal /pl. jellemzést ad a tudományág, vagy annak egyes részének irodalmáról/, az "összeállító előszava" inkább gyakorlati célt szolgál: a kiadvány használatának elősegítését. Az ilyen előszavak a bibliográfia szerkezetét, az anyaggyűjtés elveit, a különböző részek közötti összefüggéseket ismertetik. A Tudományos Akadémia Könyvtárának az a véleménye, hogy a bibliográfia használatát megkönnyítik az ilyen összeállítói előszavak.

Az eddigiekben a Tudományos Akadémia Könyvtára bibliográfiai kiadványainak jellemző tulajdonságairól számoltunk be. Mint már említettem e kiadványok karakterét a tudományos bibliográfiákkal kapcsolatos sajátos munka határozza meg. Bár bibliográfiánkat általában po-

zítíven értékelik /ez kitűnik a különböző ismeretésekből és kritikákból is/, nem feledkezhetünk meg kisebb-nagyobb fogyatékoságaikról sem. Ezért könyvészeti kiadványaink színvonalának további javítása előttünk álló megoldandó feladat. A tudományos bibliográfiai osztály munkatársai arra törekednek, hogy minden kiadvány jobb legyen, mint az előző. Ennek a törekvésnek érvényesülését legszembetűnőbben a folytatólagosan megjelenő bibliográfiákon figyelhetjük meg. Vegyük például "A Szovjetunió Tudományos Akadémiája kiadásában megjelent matematikai irodalom" című bibliográfiát. A második kötetben, mely az 1936-1947. évek anyagát öleli fel /az első kötet 1928-1935. évekre szól/ a segédtudományok anyagát sokkal gazdagabban dolgoztuk fel, mint az elsőben; a tudománytörténeti anyagot külön fejezetben, szakok szerint dolgoztuk fel /az első kötetben ez az anyag nem volt külön, hanem az egyes fejezeteken belül/, az utalókat bővebben alkalmaztuk, mint az első kötetben, stb. Hasonló jellegű minőségi fejlődés van a kémiai bibliográfiáknál is. Ugyancsak rendszeresen, kötetről-kötetre javul az új külföldi beszerzések évenként kiadott bibliográfiája is.

Mivel beszámolóim egyáltalában nem módszeres jellegű iras, a bibliográfiai összeállításának gyakorlati problémái közül csak azokat említem meg, melyeket könyvtárunkosa így vagy úgy megoldottunk. Mindenekelőtt a készülő bibliográfiai előzetes szerkezeti terveiről kell szólanom. Tapasztalataink azt mutatják, hogy a bibliográfiai összeállításával kapcsolatos legelső munkamozzanat az előzetes szerkezeti terv összeállítása. Az ilyen terv a következő kérdésekre ad feleletet: a bibliográfia témaköre, időhatárai, az anyag elrendezése /szak szerinti, betűrendes, időrendi-e/, az egyes fejezetek sorrendjének meghatározása /valamint a mutatók sorrendjének és milyenségének meghatározása/, az anyaggyűjtés általános elvei, felhasználandó forrásmunkák.

Az előzetes szerkezeti terv összeállítása könnyíti a bibliográfia elkészítését, mert a szerzőnek konkrét keretet és körülhatárolt akcióprogramot ad. Ezenkívül megóv számos hiba elkövetésétől, megkíméli a szerzőt például attól, hogy a munka pontatlan tervezése, az összeállítás szempontjainak esetleges változtatása következtében a forrásanyagot többször is átnézze. Mindezek elemi követelmények, azonban nem árt ismételtlen felhívni rájuk a figyelmet. Mert a mi gyakorlatunkban is voltak sajnálatos esetek, mikor készült olyan bibliográfia, melynek nem volt pontos előzetes szerkezeti terve és volt arra is precedens, hogy munka közben változtattuk meg az anyaggyűjtés szempontjait. Az ilyen esetek mindenkor nem-kívánatos következményekkel jártak.

A bibliográfia szerkezeti tervének összeállítása előtt feltétlenül meg kell ismerkedni bizonyos mértékig a bibliográfia témáját képező kérdéssel. A tervet az összeállítónak meg kell beszélnie más bibliográfusokkal és az illető tudományág képviselőivel, ami nagy gyakorlati segítséget nyújt.

A "D. I. Mendelejev" című bibliográfia munkálatainak megkezdése előtt a Tudományos Akadémia Könyvtára összeállított egy előzetes szerkezeti tervet. Ebben a tervben a következőket fektették le. 1. A bibliográfiába felveszik D. I. Mendelejev minden művét, a munkásságáról szóló és életével kapcsolatos teljes orosz és külföldi irodalmat és feldolgozzák a róla szóló biográfiai adatokat is. 2. A bibliográfia 100 évet ölel fel /1854-1954/. 3. Az anyagot szakrendben adják. 4. A bibliográfiába nem veszik fel a tankönyveket, ifjúsági könyveket, szép-

irodalmat és olyan könyveket, cikkeket, melyek Mendeleev munkásságának önálló, kommentár nélküli ismertetései alapján. 5. A hirtelen jött cikkeket csak válogatással veszik fel. Így már a munka megkezdése előtt egész sor fontos kérdést döntöttek el, melyek az összeállítónak mind az anyaggyűjtésénél, mind a bibliográfiával kapcsolatos többi munkánál is támpontot nyújtottak.

Vizsgáljuk meg azt a kérdést is, hogy bibliográfiánkba az alapvető téma mellett az illető tudományág segédtudományait is feldolgozzuk. A mi korunk a tudomány gyors fejlődésének kora, mikor az egyes tudományágak közötti határok egyre inkább elmosódnak. A segédtudományok feldolgozása következtében a szakember néha még értékesebb anyagot kap a területéről, mint a bibliográfiában feldolgozott alapvető tudományág anyagából.

A Tudományos Akadémia Könyvtára bibliográfiáiban a segédtudományokat igen gazdagon dolgozza fel. Például a "Szovjetunió Tudományos Akadémiája kiadásában megjelent matematikai és mechanikai irodalom" című bibliográfia második kötetébe felvettünk anyagot a következő területekről: fizika, műszaki tudományok, csillagászat, szeizmologia, geofizika, elektrotechnika, kristallográfia, mineralógia, történelem, filozófia. Az eredmény azt mutatta, hogy munkánk nem volt felesleges.

A más tudományágak anyagából való feldolgozásnál megvan azonban az a veszély, hogy így a kellénél több anyag kerül a bibliográfiába. E veszély elhárítására a Tudományos Akadémia Könyvtára a munka megkezdése előtt szorosan körülhatárolt válogatási elveket állít fel a segédtudományok anyagából való feldolgozást illetően és ezeket a munka folyamán szigorúan meg is tartja. Például a kémiai bibliográfia összeállításánál a segédtudományok egész sorából, a fizikából, kristallográfiából, talajtanból, az orvostudomány területéről - és még számos tudományág mellett a botanikából is kellett válogatni. A munka megkezdése előtt meghatározták, hogy mely anyagok kerülnek a területekről a bibliográfiába és melyek nem. Például a vizinövényekkel foglalkozó munkák közül azokat vették fel, melyek a vizinövényekből kivonható kémiai anyagokkal, a jódal, az agar-agarral stb. foglalkoznak. A kizárólag botanikai jellegű munkákat mellőzték.

Szólanunk kell néhány szót a XVIII. századi anyag speciális feldolgozási szempontjairól is. A Tudományos Akadémia Könyvtára tematikai bibliográfiái időrendben veszik fel az anyagot a polgári sajtó kezdetétől. Ilyen bibliográfiák: "A Szovjetunió Tudományos Akadémiája kiadásában megjelent matematikai és mechanikai irodalom", "A Szovjetunió Tudományos Akadémiája kiadásában megjelent kémiai irodalom", az "Orosz műszaki irodalom" stb.

A XVIII. századi orosz irodalomnak ezekben a bibliográfiákba való feldolgozásánál tekintetbe kell venni azt, hogy ebben a korban a kimondottan egy-egy tudományággal kapcsolatos irodalom igen gyér. Pl. van-e sok, kimondottan a kémiával vagy a műszaki tudományok elméleti kérdéseivel foglalkozó mű ebből az időből? Ezzel szemben nem mondhatjuk, hogy nálunk ne lett volna a XVIII. században kémia, technika és ne lett volna műszaki irodalom.

I. Péter szabályzatai és sok rendelet technikai kérdésekkel foglalkoznak. Számos rendelet részletes - és szigorúan végrehajtandó -

műszaki feladatokat tartalmaz, Ugyancsak értékes adalékokkal szolgál-
nak a kor technikai viszonyairól az akkori újságok vonatkozó cikkei is.
Mindezeket teljes joggal felvehetjük a műszaki irodalom bibliográfiájá-
ba. A XVIII. század tudományos irodalmának a fontos könyvészeti forrásai
- törvényhozási anyag, hírlapok közelményei stb. - a későbbi korok szak-
irodalmának feldolgozásánál már nem jönnek számba.

A XVIII. századi irodalom feldolgozásánál a ritka könyvek speciális
bibliográfiai feltárása is fontos feladat. /Pl. I. Péter magánkönyvtára-
nak anyaga, Lomonoszov korai kiadásai, stb./ E munkáknál a magyarázó
jegyzetben részletesen kell ismertetni a jelentős adatokat /a szerző
és fordító nevét, a szöveg eredetiségét, stb./.

A bibliográfiák összeállításával kapcsolatban még két kérdést ki-
vénok felvetni: az egyik az anyag elrendezésének módja, a másik pedig
a magyarázó jegyzet /annotáció/ kérdése.

Hogy szakok szerint, időrendben vagy betűrendben legyen-e egy-egy
bibliográfia anyaga, azt mindig a kiadvány tartalmi elemei határozzák
meg. Például egy-egy tudományág nagy tudóseinak bibliográfiáinál /Pl.
A. Sz. Popov, A. P. Karpinszkij, stb./ az időrendi beosztást használ-
juk, mert ez mutatja meg legérzékletesebben a tudós alkotó munkájának
fejlődési dinamikáját. Mégis mikor olyan sokoldalú tudósnak, mint
Mendeleevnek bibliográfiájáról volt szó, a Tudományos Akadémia Könyv-
tára a szakrendi beosztást választotta.

Minden elrendezési módszernek megvan a maga előnye és hátránya.
Véleményem szerint a szakrendi beosztás a legjobb, természetesen jó
mutatókkal. A tájékoztató jellegű bibliográfiáknál pedig kizárólag a
szakrendi beosztást tartom célszerűnek. Nem véletlen, hogy a Szovjet-
unió Tudományos Akadémiája Tájékoztató Intézete referáló lapjaiban a
szakrendet alkalmazza.

Néhány szót a bibliográfiákba felvett irodalom magyarázó jegyze-
teiről. Munkánk gyakorlata azt mutatja, hogy alkalmazunk magyarázó
jegyzetet bizonyos műveknél olyan bibliográfiáknál is, melyek egészük-
ben nem magyarázatosak. Ilyen esetek: 1/ Mikor a cím nem utal a tar-
talomra. Például P. P. Lazarev a nagy orosz fizikusról, P. I. Lebedevről
szóló ilyen című cikkénél: "A tanítómester emlékezete". Ilyen cím e-
sétben feltétlenül fel kell tüntetnünk, hogy a cikk kiről szó. 2/ Mikor
a címből nem derül ki, hogy az illető művet miért vettük fel a biblio-
gráfiába. Meg kell például magyaráznunk, hogy Magnickij aritmetikáját
miért vettük fel "Az orosz műszaki irodalom a XVIII. században" című
bibliográfiába. Ugyanis ebben a műben számos olyan feladvány van, me-
lyet a technika területéről vett, például a gépkatrécék, a fogas-
kerék számítása, stb. Így tehát Magnickij aritmetikája ama XVIII. szá-
zad elejei kiadványokhoz tartozik, melyek koruk technikai irodalmával
kapcsolatosak.

Tekintve, hogy a tudományos bibliográfiai osztálynak igen mosto-
na státuszviszonyai vannak, általában nem látja el magyarázó jegyzetek-
kel a bibliográfiákat, csak az említett esetekben, mikor a cím alapján
nem következtethetni a mű tartalmára.

Nézzük meg még az egyes tudományágak s z a k e m b e r e i n e k

bevonását a bibliográfiák készítésébe. Az ideális az volna, ha egy-egy bibliográfia összeállítója egyúttal az illető tudományág szakembere lenne. Sajnos ilyen esetek ritkaságszámba mennek. A tudományos bibliográfiák összeállításánál nem is egy, hanem több szakember bevonása szükséges, különösen olyan bibliográfiák összeállításánál, mint az "Új külföldi könyvek" című nyomtatott központi katalógusnál, ahol a legkülönbözőbb tudományágak szerepelnek.

A Tudományos Akadémia Könyvtára kidolgozta a bibliográfus és a szakember együttműködésének módszereit a bibliográfiák összeállításának különböző szakaszaiban, kezdve az anyaggyűjtéstől egészen a mutatók összeállításáig. A bibliográfiák témájától és az összeállító személyétől függően ez az együttműködés különböző formákat ölthet. Néha csak az anyag elrendezésében való közreműködésre szorítkozik a tudományág szakemberének szerepe, néha azonban ennél sokkal kiterjedtebb.

A gyakorlat azt mutatja, hogy a képzett bibliográfus nagyvonalakban önállóan el tudja végezni az anyag kiválogatását és bizonyos fokig szakrendbe való sorolását is. Ha ezt a munkát a tudományterület szakembere revideálja, megint a bibliográfus végzi el a sajtó alá rendezés összes többi munkáját. Különösen gyümölcsöző a szakemberek bevonása a készítendő bibliográfiák szerkezeti kérdéseinek eldöntésébe és ugyancsak eredményes, ha a nagy vájúkzóztató bibliográfiák anyagának szakok szerinti elrendezését is a szakemberek bevonásával végzi a bibliográfus.

Néhány szót a s z e r v e z e t i kérdésekről. A bibliográfiák összeállításával, kiadásával kapcsolatos mindenemű munkát a Tudományos Akadémia Könyvtárának tudományos bibliográfiai osztálya végez. 1954-től kezdve a tudományos bibliográfiai osztály a felelős a Tudományos Akadémia lemingrádi hálózata könyvtárainak könyvészeti kiadványaiért is. E könyvtárak egyetlen bibliográfiát sem adhatnak ki anélkül, hogy előzőleg a tudományos bibliográfiai osztály azt meg ne vizsgálta volna. Ezt az ellenőrzést az osztály tudományos-módszertani részlege végzi. A részleg a legképzettebb bibliográfusokból áll. Ez a tudományos módszertani testület dönt arról, hogy a bibliográfia kéziratot kinyomtatható-e /ezután a kézirat még a könyvtár tudományos tanácsához kerül/, vagy pedig bizonyos változtatásokat kell végrehajtani a kézíraton. A tudományos módszertani részleg elé elbírálásra nemcsak kész bibliográfiák kéziratái kerülnek, hanem amanyibea erre szükség van/ olyanok is, melyek az összeállítás valamely közbeeső fázisában vannak. Foglalkozik ezenkívül a részleg előkészületben lévő bibliográfiák tervezetnek felülbírálásával és egyéb módszertani kérdésekkel is.

A tudományos bibliográfiai osztály tudományos módszertani tanácsának felállítása az egész osztály munkájára előnyös hatással volt, de hatóságos támogatást nyújtott a főkkönyvtárak könyvészeti munkájának javításához is.

A tudományos bibliográfiai osztály felépítése egyszerű: összesen két csoportja van, az egyik a tematikai, a másik pedig a tájékoztató bibliográfiákat készítő csoport. Az osztályon igen jól felkészült bibliográfusok dolgoznak, sajnos azonban kevés a különféle tudományág szak-

embere. Részben ez, részben pedig a kis létszám oka annak, hogy pillanatnyilag a tudományági bibliográfiák készítésére nem tudunk külön csoportot vagy részleget felállítani. Ilyen csoportok vannak a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Társadalomtudományi Központi Könyvtárában és a Lenin Könyvtárban.

A zsúfolt munkaterv és az osztály mostoha státushelyzete szétforgácsolta az osztály erejét: nagyterjedelmű témákon két-három emberből álló brigádok dolgoztak és nem egy esetben megtörtént, hogy 30-40 éves bibliográfiák minden munkáját egyetlen egy ember végezte el. Ez az oka annak, hogy számos munka elhúzódott, ami nem rendjénvaló dolog. Mert világos, hogy egy-egy nagyobb szabású bibliográfia összeállításához munkaközösség kell, mégpedig különféle kvalifikációjú munkatársakból. Feltehetően szükségese tehát, hogy a Tudományos Akadémia Elnöksége foglalkozzon a tudományos bibliográfiai osztály státusának növelésével.

Befejezésül a tudományos bibliográfiai osztály jövőbeni munkájáról kell távlatokról kell beszélnünk, arról, hogyan alakítsa ki profilját, milyen irányt vegyen munkájához az elkövetkezendőkben. Nem vitás, hogy az osztály által készített tudományos bibliográfiáknak a Tudományos Akadémia intézményeinek szolgálatában kell állniuk. Az is természetes, hogy a Tudományos Akadémia Könyvtárának különös figyelmet kell szentelnie az akadémiai kiadványokra. Az a kérdés csak, hogy a könyvtár összeállításában megjelent bibliográfiáknak mely esetekben kell csak akadémiai kiadványok felvételére korlátozódnuk és mely esetekben vegyék fel ezen bibliográfiák az illető tudományág összes irodalmát.

Felvetődik a kérdés, hogy vajon folytassuk-e az olyan bibliográfiákat, mint például "A Szovjetunió Tudományos Akadémiája kiadásában megjelent kémiai irodalom", "A Szovjetunió Tudományos Akadémiája kiadásában megjelent geológiai irodalom".

Véleményem szerint az ilyen bibliográfiák további összeállításától nekünk el kell állanunk, befejezve a már munkában lévő köteteket. Ugyanis semmi sem indokolja azt, hogy a tudományági bibliográfiák anyagát csak az akadémiai kiadványok területére korlátozzuk. Az akadémiai kiadványokról azonban a Tudományos Akadémia Könyvtárának kell bibliográfiát készítenie, aminek legalkalmasabb módja a tájékoztató jellegű bibliográfia. Most van döntés alatt az akadémiai kiadványok bibliográfiája évi kötetek megindítása, melyet a Tudományos Akadémia Könyvtára és a Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Központi Könyvtára együtt ad ki. Ez a bibliográfia a Tudományos Akadémia kiadói tevékenységének sajátos bemutatása lesz. Az akadémiai kiadványok évi bibliográfiája a Tudományos Akadémia intézményeinek és más tudományos intézetek munkatársainak is nagy segítséget fog nyújtani az új tudományos irodalomban való tájékozódás terén. Amennyiben kedvező körülmények adódnának, a Tudományos Akadémia Könyvtára az ilyen évkönyveket visszamenőleg, az elmúlt évekre is kiadná, annál is inkább, mert néhány év anyaga már össze van gyűjtve.

Még egy körülményre kell itt felhívni a figyelmet. A Tudományos Akadémia Könyvtára a múltban összegyűjtötte a 100 év akadémiai kiadványait /1825-1925/. azzal a céllal, hogy ezt nyomtatott katalógusban

teszi közzé. Ez a kétségkívül értékes munka több ok miatt megfeneklett. Jelenleg ennek az anyagnak sajtó alá rendezése időszerű feladat és a kérdés kizárólag a tudományos bibliográfiai osztály státuszviszonyain múlik.

Ilyen körülmények között a könyvtár erejét az akadémiai kiadványok évi bibliográfiájának összeállítására összpontosítja /és, ha lehetőség nyílik, ilyen évi gyűjtőköteteket ad ki az elmúlt évekre/. Igyekszik azonban a 100 év akadémiai kiadványai /1825-1925/ katalógusának megjelenését is elősegíteni.

A Tudományos Akadémia Könyvtára folytatja az "Új külföldi irodalom" című évi, és a sűrűbben, ugyane tárgykörből megjelenő újbeszerzések bibliográfiáját. Ugyancsak folytatja a Tudományos Akadémia egyes intézményeinek felkérésére készülő tematikai bibliográfiák összeállítását és ebben az esetben /amint ez a múltban már volt/ nem korlátozódik csupán az akadémiai kiadványok feldolgozására, kívánatos volna aktuális - és aránylag szűk területről - rövidebb /10-15 év/ bibliográfiákat összeállítani az akadémiai intézetek kutatómunkájának köréből. Az ilyen bibliográfiákat a tudományos bibliográfiai osztály természetesen rövid idő alatt össze tudná állítani.

Jelenik meg az osztály összeállításában olyan bibliográfia, mint "Az orosz műszaki irodalom", melyet a Tudományos Akadémia technika történetével foglalkozó bizottsága felkérésére készítettünk. Az ilyen bibliográfiáknak napjainkig való összeállítása meghaladja egy könyvtár erejét és lehetőségeit. Ezért nézetem szerint a Tudományos Akadémia Könyvtárának az ilyen bibliográfiákat az első másfél évszázadra /1700-1850/ kellene csak összeállítania. Erre az időszakra az anyaggyűjtés már bizonyos mértékig megtörtént. Az újabb történelmi szakaszokra a fenti jellegű bibliográfiák folytatását műszaki jellegű könyvtáraknak kell vállalniuk. És ezzel eljutottunk a könyvtárak könyvészeti munkája összehangolásának kérdéséhez. E téren inkább kívánságokról, mint eredményekről szólhatunk csak. Az együttműködés még az Akadémia könyvtárai között sem alakult ki kellőképpen. A kérdés megoldása pedig igen fontos, mert különben az erők szétforgácsolódnak, ezen túlmenően pedig az átfedéseket sem tudjuk kiküszöbölni. /Ilyen átfedés történt például a P. N. Lebedevről szóló bibliográfia esetében./

A koordinációnak egyébként nemcsak a könyvészeti munka könyvtárak között való szétosztását kellene eredményeznie, hanem nagyobb bibliográfiai vállalkozások közös elvégzését is. A Tudományos Akadémia Könyvtárának e tekintetében jó tapasztalatai vannak a Társadalomtudományi Központi Könyvtárral végzett közös munkában. Az együttműködés eredményeképpen jelenik meg az "Új külföldi könyvek" című évi bibliográfia. Az együttműködést a következő évi kötetek összeállításánál még jobban kiterjesztjük. Eredményesnek lehet mondani a Tudományos Akadémia Könyvtára és a Szaltükov-Scsedrin Könyvtár közös munkáját a nagypéteri korszak polgári sajtója bibliográfiájának elkészítése terén. Mindezek emellett szólunk, hogy a Tudományos Akadémia Könyvtárának a jövőben a nagyszabású bibliográfiák kiadásánál más könyvtárakkal is együtt kell működnie. A Szovjetunió Tudományos Akadémiája Elnöksége Könyvtárbizottságának pedig fel kell vetni azt a gondolatot,

hogy a könyvészeti munka terén a Szovjetunió nagy könyvtárai együttműködjenek. A Tudományos Akadémia Könyvtárának szorosabb kapcsolatot kell teremtenie egyik legfontosabb "megrendelőjével", a Tudományos Akadémia Természettudományok és Műszaki Tudományok Történetének Intézetével. Ezen intézet bibliográfiai osztályával egész idő alatt nem sikerült szorosabb kapcsolatot létesítenünk. A koordináció mind a Tudományos Akadémia Könyvtárának, mind pedig a Természettudományok és a Műszaki Tudományok Történetének Intézete számára hasznos volna.

Hiba van a könyvtárak tapasztalatainak egymás közötti kicserélése terén is. A Szovjetunió nagykönyvtárainak tudományos értekezleteket kellene rendezniök, ahova meghívják más nagy könyvtárak munkatársait is. Ezen túl könyvtárközi értekezletekkel, a módszertani tapasztalatok kölcsönös kicserélésével és végül publikációkkal kellene segíteni a helyzetet. Sajnos ilyen lépéseket még csak szórányosan tettünk. Ugyancsak hasznos volna, ha különböző könyvtárak bibliográfusai egy-egy sajtó alatt lévő vagy már megjelent bibliográfiák közösen bírálának meg.

Mind ezek a gondolatok nem újak, velük foglalkozni azonban nem lehet elég sűrűn, mivel sajnos mindezenek megvalósítása. Ugyanis egye egy helyes felismeréstől annak megvalósításá még távol van. Szeretnék hinni, hogy a Tudományos Akadémia Könyvtárának 1954-ben rendezett tudományos ülése és a "Szovjetunió Tudományos Akadémiája Könyvtárának és a Szovjetunió Akadémiája Társadalomtudományi Központi Könyvtárának Dolgozatai" /Trudü Biblioteki Akademii Nauk i Fundamental'noj Biblioteki Obščesztvennüh Nauk Akademii Nauk SzSzsZR/ című kiadvány megjelentése bizonyos mértékig hozzájárul a könyvtárak közötti tapasztalatcsere megszervezéséhez.

- Trudü Biblioteki Akademii Nauk SzSzsZR i Fundamental'noj Biblioteki Obščesztvennüh Nauk AN SzSzsZR. 2.tom. 1955. 192-205.lap.